

SOCIALISTINIS REALIZMAS

Sovietmečiu socialistinis realizmas buvo pristatomas kaip principų visuma, kuriai būdinga ideologijos ir estetikos vienybė; *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje* (1987) išskirti ideologiniai socialistinio realizmo principai, iš kurių minimi liaudiškumas, partiškumas, socialistinis humanizmas, ir estetiški – tipiškumas, realistiškumas, teigiamo herojaus svarba. Pirmųjų ideologiškumas yra neabejotinas, bet ir išvardyti estetiški yra lygiai tokie pat. Tai reiškia, kad visų jų turinys priklausė nuo laikotarpio politinės konjunktūros. Atidžiau įsižiūrėkime į „estetinę“ tipiško kategoriją. Tipiška paprastai siejama su tuo, kas dažnai pasitaiko, yra įprasta, bet tipiškumas pokario kritikoje reiškė visai ką kita. Štai kaip aukštas Komunistų partijos veikėjas Georgijus Malenkovas, po Stalino mirties trumpam tapęs Ministru pirmininku, ataskaitiniame pranešime TSKP XIX suvažiavimui (1952) imasi apibrėžti tipiško suteikiamą naująją reikšmę: „Mūsų dailininkai, literatai, meno darbuotojai, kurdami meninius paveikslus, turi nuolat atsiminti, kad tipiška yra ne tik tai, kas dažniausiai sutinkama, bet tai, kas kuo pilniausiai ir aštriausiai išreiškia duotosios socialinės jėgos esmę. Marksistiniu-leninistiniu supratimu tipiška anaipol nereiškia kažkokį statistinį vidurkį. Tipiškas atitinka duotojo socialinio-istorinio reiškinio esmę, o nėra tik tiesiog tai, kad labiausiai paplitę, dažnai pasikartoja, įprasta. Sąmoningas paveikslas perdėjimas, jo užaštrinimas nepašalina tipiško, bet pilniau atskleidžia, pabrėžia jį. Tipiška yra pagrindinė sfera, kurioje reiškiasi partiškumas realistiniame mene. Tipiško problema visada yra politinė problema“ – nepalieka jokių iliuzijų „estetinės“ kategorijos turinį apibrėžęs politikas. Todėl tipiška buvo vaizduoti pokariu klestinčius kolūkius, susipratusius, laimingus, nuosavybės pančius nusikračiusius kolūkiečius, nors tikrovėje visuomeninti galvijai dvėsė iš bado, o žmonės gulė ir kėlė nuolatinėje baimėje, norom nenorom tapę žūtbūtinės kovos prieš okupantus dalyviais. Su socialistiniu tipiško supratimu buvo susijusi „teigiamo herojaus“ kampanija. Esą socialistiniam realizmui yra būdingas tik teigiamas herojus, nes neigiamas liko istorijai – kritiniam realizmui. [...]

[...] valdžia ima keisti tikrovę pagal savo ideologinius reikalavimus. Naujoji „tikrovė“, suprantama, galėjo egzistuoti tik „antstatiniu“ pavidalu, nes ideologijos savaime neturi galios keisti tikrovės, bet socializmo ideologų tai netrikdė: jie sėkmingai gyveno popieriniame sąvokų pasaulyje. „Tikrovė“ dabar buvo kuriama įsakymais, dekretais, nutarimais, postuluojama partiniais dokumentais. Kitoks tikrovės pobūdis pabrėžiamas epitetais: socialistinis, tarybinis; nebeliko paprastų studentų, pedagogų, medikų, moterų, mokslo (žr. sovietmečio žurnalų, laikraščių pavadinimus). Rašytojai, kaip ir kiti ideologinio fronto darbuotojai – žurnalistai, propagandistai – turėjo dauginti popierinę tikrovę – ideologinį konstruktą. Literatūros kūrinuose vietoj „buržuazinės“ gamtos detalių turėjo rasti naujosios realybės ženklai: gamyklos, traktoriai, fermos, melžėjos, kolektyvinio darbo vaizdai, sparčiai politiškai bręstantys kolūkiečiai, klasinę sąmonę didžiadvasiškai dalijantys darbininkai. Konkretybių vietą naujajame diskurse nurungė abstraktai: nebeliko nieko atskiro, individualaus, gyvo.